

Diametrális ellentétek versus árnyalt „szellemi térkép-vázlat”

A múlt század eleji irodalmi modernség elbeszélhetőségének néhány aspektusáról¹

Lengyel Imre Zsolt tanulmánya összetett képet nyújt a 19–20. század fordulójának irodalmi diskurzusában újságírás, közönség és irodalom bonyolult – átalakulóban lévő, sőt krízishelyzeteket teremtő – viszonyrendszeréről, melyet elsődlegesen a piacosodással is kapcsolatos hazai dilemmák kontextusában, irodalmi diszkussziók és viták fényében tárgyal.² Tanulmányának nem titkolt szándéka, hogy árnyalja azt az öröklött, olykor felületes tézisrendszert, melynek értelmében e viszonyrendszer a „haladónak”, polgárinak vagy prokapitalistának tekintett „modernség”, illetve az antiliberálisként és antikapitalistaként felfogott „nemzeti konzervativizmus” szembenállásában, korabeli ütközésében lenne csak leírható. A szembenállás szervezte narratíva valóban megkerülhetetlennek látszik a korszak szellemi térkép-vázlataiban,³ kizárólagosnak azonban semmiképp sem tarthatjuk. A szerző első mondataiban maga jelöli ki írása tulajdonképpeni célját: „ahhoz a kérdéshez kívánok hozzászólni, hogyan lenne érdemes a 19. és 20. század fordulójának irodalomtörténetét elbeszél- ni.” Tanulmánya konklúziójában pedig ekképpen összegez: nem modernség és pre- vagy antimodernség diametrális ellentéte mentén, hanem „a tágabb értelemben vett modernség” – mint összetett folyamat – „inherens ellentmondásainak egyre fokozódó (és egyre több zavart és feszültséget okozó és egyre kreatívabb vagy kétségbeeset- tebb feloldási kísérletekhez vezető) kiéleződésére figyelve látszik termékeny módon elbeszélhetőnek”. A szerző tehát helyesen óva int e diametrális ellentétek kritika

¹ A dolgozat a *Homogenizáció, diametrális ellentétek vagy árnyalt „szellemi térkép-vázlat”* című tanulmány rövidített, átdolgozott változata. (Megjelent: *Műfordítás és más extrém sportok. Írások Kappanyos András 60. születésnapjára*, szerk. FÖLDES Györgyi – MAJOR Ágnes – SZÉNÁSI Zoltán, Reciti, Budapest, 2022, 53–72.)

² LENGYEL Imre Zsolt, *Újságírás, közönség, irodalom. Az 1900 körüli évtizedek irodalmi diskurzusa a piac- osodással kapcsolatos dilemmák kontextusában*, It 2022/1., 15–36.

³ Zuboly (Bányai Elemér) kifejezése. Vö. ZUBOLY, *Előszó = A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja*, szerk. SZERDAHELYI Sándor, Révai és Salamon, Budapest, 1909, 2.

nélküli átvételétől, ugyanakkor számonkér olyan koncepcionális tételeket, melyekről úgy véli, egy készülőfélben levő új akadémiai irodalomtörténet sajátja lesz vagy lehet, s amely így az említett (világnézeteket ütköztető?) ellenpólusokat éltetné csak tovább, csekélyebb figyelmet fordítva az egyéb tényezőkre, köztük a piacosság bizonyult és gyakorlati viszonyrendszerére. Ebbéli igyekezetében sajnálatosan félrelvassa egyik tanulmányom⁴ néhány passzusát.⁵ A tőlem idézett mondatok ugyanis éppen nem arról szólnak, mint amit ő összességében tulajdonít nekik, s legalább annyira erősíthetik argumentációját, mint amennyire óhatatlanul figyelmeztetnek szellemi, világnézeti pólusok végső eltávolodására a vizsgált periódusban.⁶ Nézzük mindezt kicsit távolabbról.

Mind a *Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachjával* foglalkozó, a szövegkiadást kísérő, említett tanulmányom, mind más, a korszakkal foglalkozó írásaim alapvetésként rögzítették, hogy az irodalmi és művészeti modernség egy összetett, „többarcú, több irányból összeérő és mozaikszerűen összeálló jelenség”, melynek nem szabad egyetlen homogén tömbként megjelenítenie a mai értekezők előtt. Az ominózus évkönyv megjelenésének évében egy korábban is érlelődő, ha tetszik „egyre fokozódó”, kardinális polémia „elvadult”.⁷ E csúcspontjához érkező vitasorozat különböző intenciójú törekvéseit, egybemosódó szólalait magam kritikusan idéztem, ám ez nem zárja ki azt a tényt, hogy az említett évkönyv egy meglehetősen harsány és felületes homogenizáció utólagos lenyomatát adta. A kötethez 1908 karácsonyán írt szerkesztői bevezetőben Bányai Elemér nem véletlenül hangsúlyozta ugyanis, hogy „az irodalomban a modernség körül dul az öldöklés”. Ő maga akarta árnyalni az

⁴ BOKA László, „Szellemi erupció” – és hadi készülődések... A Budapesti Újságírók Egyesületének 1909-es Almanachja = A Budapesti Újságírók Egyesülete 1909-ik évi Almanachja, Országos Széchényi Könyvtár – Argumentum, Budapest, 2016, 17–43. (Reprint kiadás)

⁵ Lengyel szerint „a tanulmány szerzője ezt a szembenállást a korabeli szituáció egyetlen releváns szervezőelveként kezeli.” LENGYEL, I. m., 26. Csakhogy jómagam eleve csupán egyetlen bő félvérről beszéltem, s nem az előző évtizedek egészéről, ugyanakkor az ehhez hasonlatos homogenizációknak a felüleltségét kárhoztattam. Tanulmányom 2018-as, kötetbe foglalt közlésekor, illetve annak bevezetőjében pedig még inkább ezt hangsúlyoztam. Vagyis a modernnek, az újítók, a „fiatalok” korabeli sokszínű törekvéseinek, egyéni és csoportos ellentéteiknek, belső törésvonalaiknak az utólagosan egybemosó tendenciáira figyelmeztettem, de ugyanígy a tradicionalistának és konzervatív értékeltví kritikának (és indokainak) az árnyatlan bemutatását is helytelennek mondtam. Egyetlen érvényes vagy kizárólagos szervezőelvről pedig a korabeli viszonyok leírhatóságát illetően az idézett tanulmányom szót sem ejtett. Sőt, „leegyszerűsítő képletek”-ről, illetve „az irodalmi értékektől meglehetősen távol eső” ellentétpárokról beszéltem. Bővebben lásd itt: BOKA László, *Peremek és középpontok. Tanulmányok a 20. század első felének magyar irodalmáról*, Balassi, Budapest, 2018, 7–10.

⁶ Az 1908-as esztendő második fele kiemelt jelentőségű a modern irodalom hazai térhódítási folyamatában, intézményesülési fázisai és vitapozíciói megszilárdításában. A modern poéták csoportos, generációs jelentkezése ekkortól – közvetlenül vagy közvetett módon – javarészt politikai vélemények kereszttüzébe került. Ezért írtam, hogy 1908 ősze végső, „igazi fordulópontot jelentett korábbi és későbbi, elmúlt és elkövetkezendő viszonyában, eltérő irodalomszemléletek addig többnyire csak latens versengésében, mi több, olvasói táborok és szerkesztőségi holdudvarok értékelveinek a megfogalmazásában, kikristályosodásában”. BOKA, „Szellemi erupció”, 17.

⁷ N. Pál József kifejezése. Lásd N. PÁL József, *Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természete és következményei*, University of Jyväskylä, Jyväskylä–Pécs 2008, 163. (Spectrum Hungarologicum 1.)

„ágyúk zenéjében” „megindult ütközet” ellenére a túlzó, a moderneket megbélyegző hangokat. Ebben az előszóban mindazonáltal Zuboly egyáltalán nem említett piacosodási szempontokat, annál inkább beszélt „a mai társadalmi és irodalmi világnézet háborús mozgalmainak kétféle visszatükrözéséről”.⁸ Az *Almanach* egy, a politikai hangok által is generált, épp „kettészakadó” irodalmi mezőt diagnosztizált, „szembenálló irányzatok” feszültségeire mutatott rá, amelyek átmeneteire, finomhangolt részeire, előzményeire és/vagy idővel változó intencióira, esetleges belátásaira (nem beszélve a legkülönbözőbb csoportos szándékok mögött az egyéni alkotói útkeresésekre) a korabeli „csatazaj” okán nagyon sokan később sem mutatkoztak kellően fogékonyak.

Nincs vitám alapvetően Lengyel Imre Zsolttal, aki hozzám hasonlóan azt állítja: a modernek felületesen összerosott tábora(i) s a nemzeti tradicionalizmust, illetve a konzervatív irodalomszemléletet védelmezők szintén messze nem egységes fórumainak erőltetett szembeállítását nem mindig teszi produktívá a korabeli viszonyok hiteles átlátását, mából történő leírhatóságát főként – teszem hozzá én – az 1908 előtti bő két évtizedet tekintve. A mitizáló narratívák nem csupán az „ellentábor”, vagyis az akkori nyilvánvaló konzervatív többség vagy az általuk támogatott, netán a saját értékrendjükben még megtűrtnek, elfogadhatónak mondott „fiatal” szerzők szerepéről való tudomást-nem-szerzést, negligálást táplálta évtizedekkel később is, így a marxista irodalomszemléletben, hanem mert e szemlélet a Nyugattal párhuzamosan induló új, modern kezdeményezések kérdéskörét is csupán „a lábjegyzet körébe” utalta – jegyzi meg Gintli Tibor.⁹ Legutóbb Kappanyos András tért ki arra, hogy a diszkurzusformációk, amelyek mentén látszólag (de csak látszólag!) változatlan és továbbélő diametrális ellentétek feszülnek, „maguk sem aktorok, mintsem inkább olyan közegek, amelyek gyakran vegyülnek, hibridizálódnak”.¹⁰ Modernség és konzervativizmus tágabb összefüggésrendszerében mindez az *elbeszélhetőség* felől kap igazi tétet. Az alábbiakban ezért emellett igyekszem csupán érvelni, hogy miért s mennyiben lehet jogos, illetve hol árnyalendő mindaz, amit Kappanyos a (Lengyel által is emlegetett) koncepciótanulmányában megfogalmazott,¹¹ illetve további argumentációkkal szolgálni ahhoz, hogy az elkerülendő homogenizációs szólamokon és diametrális ellentéteken túl, az 1908 ősztől 1909 végéig terjedő hónapok miért jelentettek többszörös fordulópontot elmúlt és elkövetkezendő viszonyában.

Az általam különösen jelentősnek tartott két esztendő cezúra-jellege mellett fontos azt is hangsúlyozni, hogy a korabeli irodalmi mező jelenségeinek hiteles vizsgálatakor, tehát a század eleji irodalmi modernség megragadhatósága és árnyalt tárgyalása esetében legalább hét szempont egyidejű figyelembevételére van szükség. Ezekben nyilvánvalóan a sokszínű és eltérő irodalomeszmények és alkotói gyakorlatok ténye

⁸ ZUBOLY, *Előszó*, 2.

⁹ GINTLI TIBOR, *A 20. század első felének magyar irodalma = Magyar irodalom*, főszerk. Uő., Akadémiai, Budapest, 2010, 641.

¹⁰ KAPPANYOS ANDRÁS, *Kartográfiai módszer az irodalomtörténetben*, *Literatura* 2022/2., 195–204.

¹¹ Lásd KAPPANYOS ANDRÁS, *A modernség változatai. Koncepciótanulmány az új magyar irodalomtörténeti kézikönyvhöz*, ItK, 2019/1., 9.

mellett a különböző világnézetek és ideológiai álláspontok; a generációs szemléleti különbségek; a korszak aktuális intézményesülési folyamatai és a megváltozó intézményesség-koncepciók; az egyes „táborokon belüli” rivalizálás avagy együttműködés kérdésköre; valamint a centrum–periféria, tehát a főváros–vidék szembeállítás; továbbá piaci, gazdasági és terjesztési faktorok együttes jelenlétével kell számolni. Ez a hét szempont természetesen egymással szervesen összefügg, élesen szétválasztani lehetetlen lenne őket, minthogy ezekben az irodalmi siker és divat, a propaganda és ellenpropaganda bonyolult kérdéskörei is meghúzódnak, akárcsak az önmenedzselés vagy a korlátozás, a cenzúra aspektusai, melyek a kulturális és irodalmi emlékezeten végzett „munkát” is fedik.

Úgy sejtem, Kappanyos a hazai modernitás térnyerésében egyszerre feltételezte a 19. századi piaci, infrastrukturális keretek továbbélését, s ebben a modernség intézményes(ülő) térnyerését, fokozatos beilleszkedését e gazdasági sémába, ugyanakkor a szerves folyamatszerűség mellett kétségkívül a radikálisabb világnézeti különbségek és érdeksérelmek ügyeit is tematizálta, kiemelve, hogy „a századvégre akadémizmusra csontosodott nemzeti konzervativizmus” mintegy önmaga ellen dolgozott. „Halálos ellenséget látott a modern irodalomban, és ellenállásával járult hozzá a kialakulásához.”¹² Ha a kialakuláshoz magához nem is, annak intézményes felléptéhez, vagyis a kirekesztések okán kényszerűen elkülönülő saját fórumok megalakításához, a hosszú távú stratégia kialakításában s fokozatos térnyerési folyamataiban pedig saját olvasói bázisának a megteremtéséhez bizonyosan. A kialakulásnak számos más, társadalmi s egyéb tényezői voltak, de a fogalmazás itt legfeljebb árnyalendő, semmiképp sem elvetendő.¹³

Fontos újfent hangsúlyozni, hogy a „moderneket elleni agitáció” (a nem egy ízben kormányzati támogatással is zajló ellenpropaganda) hazai viszonylatokban 1908 előtt még viszonylag „takaréklángon égett”.¹⁴ 1908–1909 fordulóján viszont egy addigra elodázhatatlanná váló poétikai, szellemi és piaci kód- illetve paradigmaváltás összetett folyamataiban a harci retorikák kerültek túlsúlyba. Döntő változást e téren semmiképp sem a Nyugat megjelenése, mintsem inkább *A Holnap* első antológiája (és 1908 őszén a mögötte megalakuló új Irodalmi Társaság fellépése) hozott. Az említett év szeptemberétől rendszeressé vált a gúnyos, élcelődő, majd egyre erőteljesebben elutasító, sőt gyűlölködő hangnem a hivatalos, kormányzati napilapok és a konzervatív irodalmi fórumok hasábjain, ami egy (újabb) csoportos fellépésnek (a fővárosi mellett immár egy vidéki fórum megjelenésének), vagyis az intézményesülő modern irodalomnak szólt. Ezek révén a nemzeti konzervativizmus legtöbb szószólója – hosszú távon legalábbis – valóban önmaga ellen dolgozott.

¹² Uo.

¹³ Mindezt – egyelőre – számonkérni már csak azért sem lenne produktív, mert egy koncepciótanulmány értelemszerűen nem láthat még rá a végeredményre, csupán kijelölni kíván vizsgálati pontokat adott korszakhatárokon belül, amelyekről viszont, ha a helyzet megkívánja, menet közben természetesen el is térhet: a vizsgálódási kör kiterjedtségén, arányain éppúgy lehetséges állítani, mint annak fókuszán, élességén.

¹⁴ Vö. N. PÁL, *I. m.* 161.

Az elutasítás egyik legfőbb mértékegysége sokáig Ady provokatívnak minősíthető költészete és publicisztikája volt, amiért az „adyzmus” legalább 1904-től datálható vádja, benne kiemelten az érthetetlen, beteges, magyartalan jelzőkkel a közbeszéd szintjén, 1908-at követően (a csoportos fellépés következtében) kiterjesztődött – a költő ifjabb társai legnagyobb ellenkezésére – egy teljes generációra. A lejárata az epigonság igaztalan tételeivel is bővült ekkortól. A korábban leginkább csak „ködösnek”, érthetetlennek nevezett Ady mellé sorolt poéták a nyelvi kódváltás látványos igénybejelentésén túl 1908 őszétől nemzedékszerűen is kitagadottakká váltak, idegen minták követőiként lettek megbélyegezve.¹⁵ A nyers ellenállás és a kiátkozás, „a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás”¹⁶ jellemezte *A Holnap* fogadtatását is. 1908 őszétől országos támadás indult ellenük, Rákosi Jenő 1908 decemberében közölt többkolumnás elítélő cikkében pedig az új tömörülés kapcsán egyenesen „erkölcsi, szellemi és művészi kórság”-ról beszélt. Érvei aligha irodalomesztétikaiak voltak. A fiatal poéta – jellemzése szerint – „mind lenézi [saját] hazáját és fáját”, sőt, véleménye szerint merengő tekintetük¹⁷ is (az antológiában közölt, Rákosi szerint „kellemetlen és affektált” miniatűrrajzok, „kompromittáló” bemutatásuk alapján) fáradt, sápadt, kimerült, dekadens tekintetek, „mintha [mind] nyitott szemmel aludnék vagy az álom birkóznék vele s már-már leteperi”. E felvezetés után Rákosi kitért arra, hogy verseik pedig továbbra is érthetetlenek, sőt, az azok elé írt prózai bevezetők (a szerkesztő Antal Sándor révén) mindegyike is érthetetlen, így egyáltalán nem a jövőt képviselik ők, csak a Ma elfajzottjai, összességében pedig így jellemezhetők: „mintha mind Petőfi *Őrültjéből* inspirálták volna magukat.”¹⁸

Dutka Ákos már Rákosi decemberi sommás ítéletét megelőzően, az 1908 szeptembere óta folyamatosan duzzadó ellenpropagandát látva írta le, hogy az új poéták olyan „tehetségek, akiket érkezésük idején egyenkint örömmel fogadott a magyar irodalom. De mikor egy gárdába tömörülve az új idők érkezését dokumentálták, fegyverbe szállott ellenük a tekintélyek egész csapatja. Ma tehát komoly és őszinte esztétikai értékelésről szó sem lehet.”¹⁹ Öregek és fiatalok, konzervatívok és modernnek ekkortól mesterségesen mélyített szakadékaikra, de részben ekkor alakuló érdekszférákra, kampányok és ellenkampányok összetett helyzetére is figyelmeztető példa lehet, hogy a viták előtt (1908 nyarán) maga az Új Idők is szemelvényeket közölt

¹⁵ Például: „Szó, ami szó, ezek a mi fiatal magyar uraink francia növendékek. Ott van, Párisban ilyen irodalom.” RÁKOSI Jenő, *A Holnap*, Budapesti Hírlap 1908. december 20., 2–3., illetve: RÁKOSI Jenő, *Holnaposokról és modernokról = Almanach 1909*, 163–169.

¹⁶ Horváth János kifejezése. Véleménye szerint nem az egyes művek „irodalmi és politikai értelmének szétkülönítése; ízlésbeli és stílusbeli újdonságának ingerültség nélküli meghatározása” történt, „hanem a legrosszabb, [...] a megismeréstől is tartózkodó kerek tagadás. [...] Eleve az volt, hogy amit Adyék csinálnak, egyrészt hóbort, másfelől gonosz elfajultság, de az irodalomtörténetnek semmi köze hozzá.” Vö. HORVÁTH János, *Ady s a legújabb magyar lyra*, Benkő Gyula cs. és kir. udvari könyvkereskedése, Budapest, 1910.

¹⁷ *A Holnap* első kötetében Honti Nándor művészi litográfiái vezették fel a költőket bemutató prózai portrékat. A litográfiák sorában a teljesen ismeretlen Babits esetében (ismertebb fénykép híján) fekete madarak szerepeltek, a többieknél valós fotográfiákat alakított litográfiákká a művész. Az eredeti litográfiákat ma a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi.

¹⁸ RÁKOSI, *A Holnap*, 3.

¹⁹ DUTKA Ákos, *A Holnap = Almanach 1909*, 119.

a nagyváradi „készülő antológiából” – melyet a Singer és Wolfner bizományában terjesztettek! –, mint ahogyan annak szerzőit (többek közt Dutka Ákost, Juhász Gyulát) rendszeresen közölték ma konzervatívnak mondott lapok már az 1908-at megelőző években is. Rákosi láthatóan egy teljes generációról akart ítéletet mondani. Oda sorolta *A Holnap* költőihöz Oláh Gábort is, mondván, ő is fiatal titán, aki „a *holnapot* munkálja.” Oláh nyilvános válaszában aztán nem győzött magyarázkodni, s e visszás ítélet alól kibújni, magát határozottan nem a holnaposokhoz sorolni, azok vélt céljaiktól, vallott értékeiktől pedig távolságot tartani. (Ez bőszítette csak igazán Juhászékát, akik előzőleg meghívták Oláh Gábort is, Kosztolányit is az antológiában szerepeltetendő poéták körébe.)

Arra, hogy a tekintély és az irodalmi autoritás milyen széles olvasói bázist jelentett a tárgyalt korszakban, s mindez milyen fokon jelentett elsődleges ízlésorientációt és befolyásolást, most csak egyetlen példával élnek, rögtön az említett Rákosi-cikket követően, a Bácskai Napló 1908. december 25-i lapszámából. Ebben Mamusich József anélkül, hogy bármit is tudott volna a Nagyváradon megalakult új irodalmi csoportosulásról vagy annak céljairól, nem csupán átvette Rákosi legfőbb argumentumait, hanem meg is toldotta azokat. Hasonló hangnemű és színvonalú cikkeket tucatjával lehetne idézni a kor országos vagy helyi napilapjaiból, melyek az élclapokhoz hasonlóan úgy mondtak sommás véleményt vagy gúnyolódtak az egyes alkotók személyén, elvein vagy ismerni vélt életvitelükön, hogy kritikájuk tulajdonképpeni tárgyát, magukat a költeményeket kézbe se vették. A megbélyegzések és az erkölcsi kioktatás hangjai mellett a homogenizáló szólalmok miatt is érdemes idézni (a karácsonyra időzített) cikk zárlatát:

Modernek! A ti lényetek nem isteni, a ti lelketek nem költői lélek. A ti énekléstek ordítás, a ti dalolástok üvöltés. És amint ti megvetitek mindazt, ami nekünk szép és nemes, ami előttünk szent, azonképpen megvetünk mi titeket.²⁰

A nyilvánvalóan eltérő kulturális-poétikai paradigmákon és költészeti orientációkon túl e sorok révén könnyedén belátható az is, hogy az irodalmi tekintélyek sommás véleményét szinte azonnal átvette a korban számos vidéki orgánus, legfőképp azok, amelyek társadalmi felforgató erőt vagy az erkölcsi züllés veszélyét akarták belelátni a fiatal(abb) poéták csoportos megnyilatkozásaiba. A Budapesti Hírlap főszerkesztőjének verdiktjeit (s mellette Beöthynek, Apponyinak s más közéleti tekintélyeknek, illetve irodalmi társaságok szószólóinak a véleményét, Kenedi Gézának, Szabolcska Mihálynak, Bársony Istvánnak, a Göröcsöni Dénes álnéven az Alkotmány és a Katolikus Szemle hasábjain író Friedreich Istvánnak fulmináns cikkei, vagy a nagyváradi Tiszántúl katolikus lap moderneket rendszeresen ostorozó írásait) készpénznek vette saját olvasótáboruk. Schöpflin Aladár nem véletlenül írta 1908 forrongó őszének-telének ilyen és hasonló írásait látva,²¹ hogy egy olyan időszakban, amikor közönség

²⁰ MAMUSICH József, *A modern költők*, Bácskai Napló 1908. december 25., 2.

²¹ SCHÖPFLIN Aladár, *A magyar író*, Nyugat 1908. november 1., 310–315., illetve: SCHÖPFLIN Aladár, *Öregek és fiatalok = Almanach* 1909, 172–179.

és irodalom eleve szétválni látszott, s minden literátus ember ezen a válsághelyzeten siránkozott, „az előkelő irodalmi stallumokból mennydörgő előkelőségek” beláthatnák, hogy az „élő irodalom” hibáinak szerkezeti okai vannak. E szerkezeti okok részben a Lengyel által is említett megváltozott (piaci krízisbe került) viszonyrendszerre hívják föl a figyelmet, de cseppet sem nélkülözik az eszmei, világnézeti ellentéteket, diametrális viszonyokat. Schöpflin azzal zárta írását, hogy a kor irodalmi hatalmaságai helyesen cselekednének, ha „legalább nem riasztanak el” az irodalom új jeleseitől az olvasókat „szószék, iskola és egyéb rendelkezésükre álló eszközök segítségével”.²² Az elriasztás azonban láthatóan sikeresnek bizonyult, legalábbis egy jó ideig. Fenyő Miksa a Nyugat 1909. évi első számában ezen eseményeket követően írta ismert, *Hadi készülődések* című cikkét, válaszképp Rákosinak, melyben nem csupán megvédeni igyekezett a modern poétákat, de egyúttal azt is sérelmezte, hogy Rákosi „a mai irodalom megítélésénél” ezt az antológiát látta csak jónak „értékmérőül venni”.²³ Schöpflin pedig még Rákosi kritikája után, decemberben írt levelet Adynak, s ebben nem csupán arról adott számot, hogy „nagy harc készül ellenünk”, s „a publikum előtt nagy tekintéllyel bíró emberek zárt csatarendben való felvonulása” a modern irodalmat pártolók kicsiny csoportját úgy visszavetheti, „hogy tudja isten, meddig nem tudunk feltápáskodni”, hanem (*A duk-duk affér* hullámverései s *A Holnapról* a Nyugatban közölt felületes, az epigonság tételét is kiélező kritika után) azt is felrótta Adynak, hogy az újítók emberei között a széthúzás is megjelent.²⁴ A Kappanyos által is említett hibridizáció jelei tehát már itt is megmutatkoztak, de ezekben a hónapokban messze kitakarta őket a (látszólag csak) két tábor harsány polemizálása.

Tévedés ugyanakkor azt feltételezni, hogy csupán Antal Sándor túlzó, olykor provokatív bevezetője²⁵ ingerelte volna fel Rákosit az első *A Holnap* antológiából. Antalt magam is intrikusnak neveztem más tanulmányaimban, aki a maga társadalmi elgondolásai, céljai kidomborításához (később nyíltabban szocialista világmépéhez) is felhasználta valamelyest a fiatal szerzőket, verseik elé írott szöveges portréit pedig maguknak a költőknek sem mutatta meg. Rákosi Jenő mindazonáltal 1909 tavaszán a második (immáron Kollányi Boldizsár szerkesztette) kötetéről sem volt jobb véleménnyel, sőt:

Nem tudom, súlyos hanyatlás-e ez a második kötet, vagy csak azért tesz olyan visszataszító benyomást rám, mert a második. Kettőt nem bír el az ember ebből

²² Uo.

²³ FENYŐ Miksa, *Hadi készülődések*, Nyugat 1909. január 1, 48–51.

²⁴ „Kedves Ady, olvasta Rákosi Jenő Holnap-cikkét? Úgy érzem, s gyanítom, nagy harc készül ellenünk, akik meg akarjuk csinálni az új magyar irodalmat. Hallom, a Kisfaludy Társaság nagygyűlésén Beöthy készül folytatni, amit Rákosi megkezdett, s bizonyára lesznek mások is, akik szekundálnak nekik. A lehető legrosszabbkor támadnak ránk [...] Meg is vagyunk hasonolva: a Nyugat támadása a Holnap ellen, a maga Duk-duk cikke, meg más dolgok olyan zavart és széthúzást támasztottak a között a nagyon kevés ember között is, aki becsületesen fogja fel a dolgokat – az ellentábor vagy nagyon jó taktikus, vagy fene nagy szerencséje van, hogy most szervezi a rohamot.” SCHÖPFLIN Aladár – ADY Endrének, 1908. december vége = SCHÖPFLIN Aladár *Összegyűjtött levelei*, s. a. r. BALOGH Tamás, Pannónia, Budapest, [é. n.], 51–52.

²⁵ Lásd ANTAL Sándor, [*Cím nélkül*] = *A Holnap*, Holnap Irodalmi Társaság, Sonnenfeld ny., Nagyvárad, 1908, 8–9.

a fajtából. Akik az első kötetben hóbortosaknak látszottak, itt már maniakusoknak nézzük. Ott még remélhette az ember, hogy tehetségük ki fog vergődni megrendült idegrendszerük okozta hallucinációikból, itt már rendszert csinálnak örültségükből és öntudatos kultuszt üznek belőle.²⁶

Talán e néhány példa is kellően szemlélteti a modernnek körüli „öldöklés” révén a „táborok” (s részben generációk) közötti szakadékok elmélyítését, ahogyan a felületes homogenizálást és a merőben nem esztétikai alapú ítéleteket is, melyek döntő többsége aktuálpolitikai vagy nemzetkarakterológiai tényezőkre építette argumentációját, s sokkal kevésbé figyelt és hivatkozott a korábbi évekhez hasonlóan az átalakulóban lévő irodalmi rendszer piaci faktoraira.

Nem kevésbé lényeges az előzmények tekintetében, hogy a nemzet felemelkedéséért és a nemzeti mint nyelvközösségi irodalomért küzdők egykorú csoportosulásai (vagyis a „nem túl távoli rokonságban álló paradigmák”) egy idő után valóban szembe kerülhettek egymással az irodalom és a művészet „piacosítása kapcsán” is. Csakhogy merőben más volt a helyzet 1895-ben, mint bő egy évtizeddel később! Rákosi maga is az akadémizmus ellen lázadó ifjúból lett fokozatosan konzervatív kánonvédő, aki e piaci koordinátarendszer előnyeit sokkalta inkább kihasználta, mintsem szenvedte esetleges hátrányait. Vele ellentétben még Ábrányi Emil is jóval megengedőbb volt a legújabb irodalom értékelésekor. Igaz, ő eleve a nemzeti elem helyett az egyénit és az általános emberit juttatta érvényre költészetében, amivel jelentősebb hatást is kifejtett a 19. század végének ifjúságára. Az új irodalomról szólva 1908-ban ezt írta *Almanach*-beli cikkében: „Hogy legnagyobb részük nem gyökeredik a klasszikussá vált nemzeti hagyományok talajában, hogy nemzeti érzésektől, nemzeti formáktól néha egészen távol állanak, és az a haladás, a mit a kultúrában képviselnek, nem a régebbi fejlődés egyenes folytatása: ez igaz. De a modernség világszerte mindenütt ezzel az okozattal jár.”²⁷ Cikke végén, konklúziójában mindehhez azt is hozzátette, hogy ha esztétikai minőségben egy új törekvés elégséges és jó (vagyis a fiatalok a rájuk jellemző szabadságvágyukkal úgy élnek, hogy „gondolatban, formában, stílusban nagy gazdagságokat halmoznak össze”), s mindez „magyarul van megírva”, ami mégis a legfontosabb, akkor az „az egész magyar nemzetet táplálja majd fényes dicsőséggel.”²⁸ A közvélemény döntő része viszont – akárcsak Rákosi és Beöthy – ekkoriban még nem tartotta elégségesnek a magyar nyelven történő megnyilatkozást ahhoz, hogy azt a magyar irodalom szerves részének, értékének tekintse. Sokkalta inkább várt el (az említettek írói szerepértelmezését és az előző század hagyományait követve) a tollforgatóktól valamiféle nemzeti, anyanyelvi, szuverenitási küzdelemben való harcot, építő társadalmi aktivitást.

Lehetséges maradt-e mindezeket követően a közönség ízlésére (és közvetetten a piac önszabályozó mechanizmusaira) bízni az értékítéletet a 20. század első évti-

²⁶ –ő [RÁKOSI Jenő], *Verseik*, Budapesti Hírlap 1909. május 20., 1–5.

²⁷ ÁBRÁNYI Emil, *A legújabb irodalom = Almanach* 1909, 106.

²⁸ Uo.

zedének végén is? Meglehet, Rákosinak sokáig a megváltozóban lévő viszonyrendszer közepette is természetes maradt, hogy a piacon elért siker (s ez alatt hangsúlyosan hírlapirodalmat is értett) a művészi érték és minőség biztos és megfellebbezhetetlen indikátora, csakhogy a helyzet egyáltalán nem ezt mutatta már 1908-ban. Az *Almanach*-ban közölt Alexander Bernát-írás (*Kritika és közönség*) épp azt taglalta, hogy a hírlapirodalom és a szépirodalom régi bensőséges kapcsolata már a múlté, de ehhez hozzájárult többek között „a magyar irodalmi kritika hallatlan tespedése” is.²⁹ A kiadók tanácstalanok, márpedig ma „független kritikai lapot senki sem mer indítani”. Eközben ráadásul „kis irodalmi társadalom vagyunk” – jegyezte meg –, ahol „dicsérni és gáncsolni” egyaránt nehéz. Még nagyobb gond, hogy „a közönség irodalmi ízlése annyira megromlott, hogy a kritikában is csak a botrányt keresi”, ez legfeljebb az a szint, ami a napilapok ingerküszöbét is eléri. Az olvasóközönség tehát egy hosszú folyamatban vagy elidegenedett a könyvtől, vagy pedig „sejtelve sincs róla” mi az igazi mérce. „A könyvet divattá kell tenni [újra]”,³⁰ zárta fejtegetését az *Almanach* nyitó írásában Alexander Bernát. A mércét az „elidegenedett”, illetve az újonnan formálódó olvasóközönség számára is elsődlegesen egy-egy irodalmi tekintély hangzatos véleménye és a vezető orgánumaikban hangoztatottak adták. Mindez burkoltan irodalmi nevelést, ízléskondicionálást jelentett, melyre számos folyóirat (így a Nyugat is) korán ráébredt. Hatvany – aki jól látta, hogy az egykori hírlapirodalom és a kötetforma szépirodalom között nem konfliktusos, hanem szinergikus viszony is lehetséges – eleve azon munkálkodott, hogy az (új) irodalmi folyóiratok e (piaci, szellemi) rést töltsék ki. Schöpflin korábban idézett, a Nyugatban közölt gondolatmenete a rendszerszintű problémákról majd fél évvel később, Hatvany Lajos 1909-es írása fényében válik jelentőssé, abban egyetlen, monopolhelyzetű új műhely és kiadó szándékait, irányait is előrevetítve. A Nyugat több szempontból is fontos, júniusi, tematikus Ady-számában közöltek értelmében ugyanis:

Bármily nagy hatalom is az ujság, bármily áldásos lehet is irodalmi téren való hatása – mégis a közönség művészet felé vezetését, ujság csak mellékesen űzheti. [...] Az irodalmi nevelés, az irodalmi folyóirat dolga. [...] [ez] ama közegek dolga [...], kiknek az új írőkkel szemben, új közönség teremtésére új kötelezettségeik vannak.³¹

Ezt képviselte Ignotus is: „a Nyugat minden szavának és vállalkozásának második főtörekvése az, hogy [...] olvasói az írók iránt türelemre szokjanak; hogy ne a maguk gusztusát keressék”³² Az ízlésmanipulálás egyre fontosabb, tudatosan vállalt szerepét minden oldalon ezen évek krízishelyzetei világították meg. Ezek közt nem feledhető az sem, hogy a korabeli olvasóközönségnek még a fővárosban is csupán alig pár százaléka rendelkezett olyan számottevő jövedelemmel, amely révén nemcsak eseti, hanem rendszeres könyvvásárlásra gondolhatott.

²⁹ ALEXANDER Bernát, *Kritika és közönség* = *Almanach* 1909, 8.

³⁰ Uo.

³¹ HATVANY Lajos, *Indulás*, Nyugat 1909. június 1., 553, 551.

³² IGNOTUS, *Író és közönség* = Uő., *Kísérletek*, Nyugat, Budapest, 1910, 104–106.

A már ezt megelőző, összetettebb és több irányból táplálkozó válságérzet meghatározó okait keresve Lengyel azt sugallja, hogy egyáltalán nem arról van szó, amit a korszakról szóló bevett narratívák állítanak, miszerint a „nemzeti konzervatív” szövszólók a maguk intézményi hátterével a fiatal irodalmat levegőhöz jutni sem engedték. A helyzet nyilvánvalóan összetettebb, ezt vélhetőleg senki sem gondolta kétségbe vonni. (Elegendő itt az egy emberöltő alatt drasztikusan lecsökkenő analfabéták számára s a fokozatosan kiszélesedő olvasóközönségre gondolni, mindezzel fordítottan arányosan pedig a szükségszerű ízléscsökkenésre, a részben a szórakoztatóiparba beolvadó írásművészet önállóságának piaci korlátozottságaira, az alkotói szabadságfokok kiszolgáltatottságára, a sajtó révén az írók tömeges kulturális bér munkássá válására, boldogulási lehetőségeire, a főváros vonzerejére stb.) A korabeli konzervativizmus képviselőinek, illetve a nyomtatott kultúripar tekintélyeinek véleményűslya a piaci lehetőségek, sikerek tekintetében mindazonáltal annak „ön szabályozó” mozgása mellett sem zárójelezhető. Részben igaza lehet ugyan Kosztolánczy Tibornak,³³ aki szerint a primer alkotói szabadság érvényesülni látszott már azáltal is, hogy valaki(k) nyomdafestékhez jutott(ak), csak hogy ez az argumentáció arról a lényeges momentumról látszik megfeledkezni, miszerint az irodalmi siker és távlatosan a kánonba való bekerülés egy összetett rendszertörténet következménye, amelyben nem a pusztá megjelenés (tehát a publikálás) ténye lesz a döntő. Ez, mondhatni, szükséges minimumfeltétel, afféle küszöb, de semmi több. Arra pedig, hogy milyen egyéni kompromisszumokra volt mindehhez is szükség (még az egyszerre istenített és szapult Adynak is kilincselnie kellett 1908 őszén is fővárosi kiadóknál *Az Illés szerkerén* verseinek megjelentetéséért) számos korabeli kijelentést felidézhetünk, melyek az irodalmi (és piaci) siker, tehát beérkezés és divat kérdéskörét taglalták. Schöpflin még az elmérgesedő polémiák előtt amellelt érvelt, hogy „A boldogulás nem az írói értékeken, hanem mellékes dolgokon fordul meg.”³⁴ Még korábban, 1908 kora nyarán írta Ady első, Nyugatban közölt könyvkritikájában (Dutka Ákos második verskötetéről), hogy „az már igazán nem a literatúra titka, hogy ki érkezik valahova előbb, zajosabban és hatóbban.”³⁵ A történelem példáira visszatekintve pedig maga Rákosi is elismerte, hogy „van, aki csak évszázadok múlva jutott tehetsége jogaihoz”.³⁶

A kapcsolódó értelmezések a primer kritikai recepcióban s a közönség „kondicionálási” lehetőségei, egy-egy szellemi műhely vallott elvei, világ- és irodalomszemlélete sikeresen vonzhatott vagy (az ellenükben megnyilvánuló kampány, olykor „karaktergyilkosság” révén) elriaszthatott potenciális új olvasókat. A *Holnap* két kötetét alig olvasták eredetiben, az élclapok és a gúnyolódó, karikírozó írások ugyanakkor

³³ „Kevésbé vitatható, hogy a századelő Magyarországn bárki – a legtágabb értelemben véve – bármilyen szépirodalmi művet megírhatott és megjelentethetett (eltekintve azon esetektől, ha irományával az elfogadott társadalmi, erkölcsi vagy együttlélési normák erőszakos megváltoztatására szólított volna fel, ámbár ez utóbbi törekvések korlátozása nem feltétlenül a primer alkotói szabadság megteremtését jelentette volna).” KOSZTOLÁNCZY Tibor, *Gyulai Pál utolsó nyilatkozata. Kontextus, újságírói morál, homály*, Irodalomismeret 2018/1., 17–18.

³⁴ SCHÖPFLIN, *A magyar író*, 314.

³⁵ ADY Endre, *A föld meg a város. Dutka Ákos verses könyve*, Nyugat 1908. július 1, 718–719.

³⁶ RÁKOSI, *A Holnap*, 3.

tömegesen közkézen forogtak.³⁷ A Független Magyarország ugyan 1908 szeptemberétől melléjük állt, afféle fővárosi orgánusuk lett, s rendszeresen közölte a Társaság célkitűzéseit, illetve szemelvényeket a hét poéta egyes verseiből, de ez egyetlen volt a kor Budapestjének negyven (!) napilapjából. A második antológiát (*A Holnap új versei*) nem vidéken, hanem a fővárosban adta ki a Deutsch és Társa, nagy, legalább 1500–1700-as példányszámban, a kiadó vezetője viszont az óriási anyagi fiaskó után így vonta le a tanulságot: „A kár mindenesetre megvan és azon tapasztalatom is, hogy magyar szépirodalmi könyvet kiadni lehetetlen.”³⁸

Miközben tehát a harci retorika erőteljesen érvényesült minden oldalon az adott esztendőknben,³⁹ a változó, átalakulóban lévő viszonyrendszerben egy új olvasóközön-séggel is számolnunk kell, amelynek a meggyőzésére elsődlegesen ideológiai s csak másodlagosan irodalomesztétikai kampányok indultak. A közegek hibridizációja ettől – vagy épp ezért is – még érvényes és szem előtt tartandó. Ha mindezt a szű-kebb irodalmi élet vonatkozásaiban szemléljük, akkor is nyilvánvaló, hogy nem csak két oldal és egyetlen törésvonal létezik. A vélt vagy valós közös „ellenség képe” össze-kovácsoló erő lehet egy ideig, a viszonyrendszer azonban szinte minden elemében vál-tozó képletet mutat, különböző érdekütközések, egyéni sérelmek, szimpátiák terén is. Míg korábban a hivatalos tekintélyek konzervatív esztétikájának tükrében eleve a modernség csak mulandó válságjelenséggé tűnt fel, 1908-tól a helyzet alapvetően változott meg. Ekkortól a modernség stabilizálódni látszott, hangadókra, támoga-tókra, biztosabb fórumokra s részben már saját közönségre is talált. Megjelent ekkor-tól az Adyért folyó konkurenciaharc is, 1908–1909 fordulóján ezzel párhuzamosan pedig már a „modern” jelző kisajátítása is téttel bírt, feltűnt *A Holnap* és a Nyugat – mint fórumok – burkolt rivalizációja, illetve újfent kiéleződött főváros és vidék régi-új ellentéte is a centralizált–decentralizálandó irodalmi élet vitájában. Juhász vagy Balázs Béla éppúgy viszolygott a fővárostól (és gyakorta a modernebb irodalom fővárosi tekintélyeitől is), mint Ady. Osvát nem csupán Kemény Simon felületes kritikájának adott teret lapjában *A Holnap* első kötetéről, hanem ugyanekkor nem fogadta el közlésre Lukács György dicsérő cikkét, mely végül a Huszadik Században jelent meg. Helyszúke miatt nem térek ki részletesebben arra, hogy kezdetben még a „haladóbb” szellemiségű polgári radikális elitben is gyakorta értetlenség vagy egye-nesen ellenszenv fogadta Adyt, s hogy mindez pár év alatt milyen változásokon ment át. (A *Még egyszer*ről írott Gellért Oszkár-féle dicsérő kritika közlését szintén nem vállaló Osváttól, a csak a *Vér és aranytól* „megtérő” Hatvanytól át egészen a fiatalabb

³⁷ Lovász Károlynak még egy kisebb paródiakötetet is megérte kiadni Budapesten. Lásd *Holnapután kiskedden. Modern poéták verses könyve, melyből a nyájas publikum megtudja mimódon pöngetik a lantot Magyarhon új dalosai*, szer. Lovász Károly, Kertész József könyvnyomdája, Budapest, 1909.

³⁸ Lásd Kemény Miksa levelét Kollányi Boldizsárnak. Idézi: KOVALOVSKY Miklós, *Emlékezések Ady Endréről*, IV., Akadémiai, Budapest, 1990, 201–203.

³⁹ Erre tehát a marxista irodalomtörténet-írás a maga ismert retorikájával legfeljebb csak rájátszott. Az *Almanach* bevezetője és közölt szövegei előszeretettel használtak harci retorikát. Mikorra az meg-jelent, 1909 januárjában már Beöthy Zsolt a Kisfaludy Társaság ülésén újfent harcot hirdetett, úgy, mint egy évvel korábban is, Ady pedig (akinek a Beöthy elnöki megnyitójában elhangzottakról Hatvany vitte meg a hírt a Három Hollóba) ezt követően írta meg *A harcunkat megharcoltukat*.

nemzedékig és véleményeikig: Babitsig, Kosztolányiig, Oláh Gáborig. E szereplők viszonya Adyhoz közismerten többszörösen összetett volt).

A tekintélyek ellen, vagyis a kánonvédők és a hegemoniájuk ellen „lázadók” és a „kegyüket keresők” tétele más egyéni életutak felől is árnyalandó. Nemcsak Oláh Gábor sietett az új generációból leszögezni már 1908 decemberében, hogy ő Rákosi Jenő feltétlen híve, hanem a fiatal Babits is tudta, hogy meg kell adni a császárnak, ami a császáré. Miután neve a nagyváradi antológia révén országosan is közismertté vált, s miután annak zajos fogadtatását (az elítélő kritikai hangok mellett a dicsőítőket is) „a hányásig ízléstelennek” mondta magánleveleiben, immáron a Nyugat könyvkiadó által megjelentetett debütáló kötetét az elsők között küldte szívélyes dedikációval Rákosi Jenőnek.⁴⁰

E viszonyulások tehát nagyon is változ(hat)tak, módosul(hat)tak az említett évek, évtizedek során, vagy ha nem, azokat személyes ellentétek, emberi gyarlóságok, habitusbeli vagy hiúsági kérdések éppúgy terhelték, mint ahogyan háttérükben eltérő költészetszemléleti okokat, anyagi érdekeltségeket, egyéni vagy csoportos érdeksérelmeket, nyílt vagy burkolt rivalizációt is találunk mozgatórugókként. Mindez a képlet „táborokon belül” ugyanúgy érvényes, mint a nyilvánvaló szellemi, ideológiai szembenállásokban. 1908-tól sokszoros törésvonalak mentén bonyolódik a képlet, alkalmi szövetségek köttenek és újabb, korábban súlytalan vagy teljesen ismeretlen szereplők kerülnek ideig-óraig rivaldafénybe, de láthatóan ez sem adhatja vissza mindazt a szövevényes kapcsolati hálót és viszonyrendszert, melyet túl a meglévő piaci kereteken és infrastruktúrán, a két táborra lecsupaszított harci arzenál sejteni engedne.

Az egykorú s nem túl távoli rokonságban álló irodalmi csoportosulások, műhelyek és társaságok eltérő stratégiáinak a hiteles feltárása, különbözőségük, árnyalataik helyes megvilágítása, a sajtó- és művészeti kapitalizmus, illetve a piachoz és a közönséghez való viszony szempontja valóban nagyobb súlyt érdemel. Ugyanakkor, ha a piac- és közönségorientált szempont lehet is olyan fontos, mint a konzervatív-modern (sokszor valóban elnagyolt) eszmei és irodalomszemléleti binaritása, utóbbi nagy valószínűséggel ez akkor sem szüntetheti meg, nem írhatja fölül. Az akadémizmusra csontosodott konzervativizmus, amely húsba vágó érdeksérelme okán is ideológiai ellenkampányt folytatott, valóban halálos ellenséget látott az új irodalomban. Előbb negligálta, később határozottan korlátozni kívánta a „moderneket” térnyerését, rontotta azok hitelét. Azokra nem egyszerűen kiegészítő, színesítő új irányként tekintett, hanem szubsztitúciósként, saját kanonizált nyelvezetére, nemzeti és irodalmi értékeire veszélyesként, ezért felléptükben az irodalmi életen túl társadalmi felforgató erőt és végső értékevalvációt vizionált, saját, többségi olvasótáborát folyamatosan ezzel riogatva. Ellenállásával tehát egyfajta átmenet helyett egy kieroszakolt csatazajban „járult hozzá” az „újítók” egyre szervezettebb fellépéséhez, szándékaik és értékelveik minél pontosabb körülírásához, saját intézményeik létrehozásához, ezáltal pedig egy új olvasói-befogadói réteg megszervezéséhez.

⁴⁰ Idézi: RÓNA Judit, *Nap nap után. Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*, Balassi, Budapest, 2013, 43.

Az irodalomtörténeti narratívát íróknak mindenkoron tudomással kell bírniuk e szellemi térkép minden egyes szeletéről, törekedniük kell a még feltáratlan foltok feldolgozására, ugyanakkor tudniuk kell mindezt összefüggően láttatni is. A képletes várvédők és a várát ostromlók egyaránt színes osztagai ugyan messze nem egy homogén hadosztályt és nem is kézivezérelt alakulatokat jelentenek, a „csata” azonban az irodalmi mezőn, végeredményét tekintve az utókor, tehát a mai közönség szemében két fél összeütközéseként lesz leginkább ábrázolható, elmesélhető, akkor is, ha a történetet regélők egyéni sorsokról, meghasonlásokról, sértődésekről, sőt árulásokról is bőven tudomással bírnak. Választott perspektívájuk akkor lehet hiteles, ha képesek maradnak minél több árnyalatot és átfedést érzékeltetni, s a tárgyalt időszak összetettségének megfelelően nem egyszerű bináris oppozíciókban gondolkodni. A hazai irodalmi modernség nem egyetlen szátra felfűzhető, s nem is csupán egy arcéllal bíró eseménysor. Egy olyan komplex kánontörténet, mely politikai-társadalmi-művészeti-piaci szegmenseiben is hálózatosságában szemlélendő, vagyis messze több egymással szembeszegülő, egymást időben váltó paradigmáknál, több mint jelentős alkotók és írói csoportosulások (illetve a körjük épülő intézmények: lapok, kiadók, irodalmi társaságok) eltérő irodalom- és/vagy nemzetszemléleti vitasorozata. Ezek összességében valamiképpen, melyben a generációs, az ideológiai, a nemzeti, az intézményes és óhatatlanul a piaci-sikerességi szempontok is eltérő értékrendeket és messze nem konstans érdekszövetségeket (vagy rivalizálásokat), s többnyire nem is végleges vagy kibékíthetetlen ellentéteket fedtek. Az ekkor jelentkező új tehetségek idővel javarészt megtalálták helyüket a magyar irodalom átalakulóban lévő rendszerében, így vagy úgy sikeresen felküzdötték magukat „az artikuláltság fokára”.⁴¹ Hogy ez aztán mennyire jelentett hosszabb távon állandósuló, legalábbis stabilnak tekintett kánoni pozíciót, annak tárgyalása már egy újabb tanulmány kereteiben lenne kifejezhető.

⁴¹ Hauser Arnold kifejezése. Vö. HAUSER Arnold, *A művészet szociológiája*, Gondolat, Budapest, 1982, 544.